

Anna RATKE-MAJEWSKA

Uniwersytet Zielonogórski

anna.ratkemajewska@gmail.com

MITY ZAŁOŻYCIELSKIE BEZ GRANIC W KONTEKŚCIE NARODÓW AMERYKI ŁACIŃSKIEJ

ABSTRACT **Founding Myths without Borders in the Context of Latin American Nations**

Founding myths have a special place in the process of creating and sustaining the existence of a nation. A characteristic feature of this type of myths, often also of heroic myths, is that they are adequate only for one nation. However, it is different in Latin America, where some founding myths can be discussed in the context of several Latin American nations living in separate states of the region. The specificity of the Latin American continent has set the primary goal of this text, which is to answer the question of how the founding myths of the Latin American nations are shaped.

Keywords: founding myth, heroic myth, Latin America, Latin American nations

Słowa kluczowe: mit założycielski, mit bohaterski, Ameryka Łacińska, narody latynoamerykańskie

WPROWADZENIE

Powstanie współczesnych narodów Ameryki Łacińskiej analizować należy jako wynik przenikających się wzajemnie procesów, zachodzących zarówno na arenie międzynarodowej, jak i na kontynencie latynoamerykańskim. Dekady europejskich podbojów i kolonizacji, a także wiążące się z nimi zmiany o charakterze społecznym, kulturowym, gospodarczym oraz politycznym, ukształtowały prężnie funkcjonujące instytucje i struktury kolonialne. Momentem przełomowym, znacznie zmieniającym ustalony wcześniej porządek, dla Hispano- i Luzoameryki stał się XVIII w. Do Ameryki Łacińskiej docierały w tym czasie, po pierwsze, zdobycze myśli, niosąc popularność prądom oświeceniowym, po drugie – osiągnięcia nauki i techniki, w związku z rewolucją przemysłową, oraz po trzecie, echa rewolucji politycznych (amerykańskiej i francuskiej), wpływając na postawy społeczno-polityczne ludności tamtejszych kolonii¹. Tym sposobem druga połowa XVIII w. stała się okresem wieloaspektowych przemian, wyznaczających schyłek epoki kolonialnej i stanowiących preludium do postkolonialnych dziejów niepodległych państw Latynoameryki. Wojny o niepodległość, do których doszło w XIX w. w Ameryce Łacińskiej, były więc ukoronowaniem dynamicznych społeczno-gospodarczo-politycznych przeobrażeń dekad wcześniejszych, stanowiąc jednocześnie pierwszy krok do politycznej niezależności i źródło współczesnych narodów latynoamerykańskich². Narody Ameryki Łacińskiej, budowane na fundamentach rewolucji niepodległościowych³, zawdzięczają swój kształt splotom różnorodnych czynników narodotwórczych, spośród których istotne miejsce zajmuje mit. Mit, jako element wpływający na konstrukcję narodów, zasługuje w związku z tym na szersze rozważania, pozwalające na odkrycie jego istoty i znaczenia w ujęciu podjętego tematu.

CZYM JEST I DO CZEGO SŁUŻY MIT?

Mit najprościej zdefiniować można jako element kultury, będący opowieścią o wydarzeniach przełomowych dla istnienia wspólnoty⁴, czy też opowiadaniem *o sprawach wielkiej wagi*⁵. Innymi słowy, to forma narracyjna, która służy określaniu wiedzy

¹ W. Dobrzycki, *Historia stosunków międzynarodowych. 1815-1945*, Warszawa 2004, s. 73-74.

² Zob. M.C. Eakin, *Historia Ameryki Łacińskiej. Zderzenie kultur*, przeł. B. Gutowska-Nowak, Kraków 2009, s. 147-195; A. Kaganiec-Kamieńska, *Procesy formowania narodów i tożsamości narodowej w Ameryce Łacińskiej*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa” 2016, nr 48, s. 147-159; J. Spyra, *Krótkie dzieje Ameryki Łacińskiej*, [w:] *Dzieje kultury latynoamerykańskiej*, red. M.F. Gawrycki, Warszawa 2009, s. 50-54.

³ Zob. *Tamże*, s. 53-54.

⁴ Zob. M. Czeremski, J. Sadowski, *Mit i utopia*, Kraków 2012, s. 13, 16-17; J.-F. Lyotard, *Kondycja ponowoczesna. Raport o stanie wiedzy*, przeł. M. Kowalska, J. Migasiński, Warszawa 1997, s. 75; L. Kołakowski, *Obecność mitu*, Warszawa 2005, s. 9, 15-22; A. Siewierska-Chmaj, *Mity w polityce. Funkcje i mechanizmy aktualizacji*, Warszawa 2016, s. 39-55.

⁵ A. Stępnik, *Mity w wiązaniu narracji historycznej*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2015, vol. 34, nr 3, s. 5.

tradycyjnej⁶. Mit należy więc interpretować, biorąc pod uwagę jego cechy, jako *przeświadczenie* [...], które na ogół nie ma legitymacji naukowej, lecz nie poddaje się – lub nie jest z jakichś względów poddawane – falsyfikacji⁷, będące konstruktem, który uzyskał [...] status prawd faktograficznych lub symbolicznych⁸. Stanowi on w związku z tym formę świadomości, cechującą się subiektywnym poczuciem prawdziwości przy niemożliwości obiektywnego zweryfikowania zarówno stopnia tej prawdziwości, jak i fałszywości. [...] Wyraża przy tym zapotrzebowanie jakiejś grupy społecznej na wytłumaczenie pewnego zakresu rzeczywistości społecznej, a w tym genezy, statusu i losu tej grupy⁹.

W ramach trwania zbiorowości ludzkiej mit spełnia kilka funkcji, które w najbardziej ogólny sposób nazwać można funkcjami: porządkującą, spajającą i tożsamościotwórczą oraz polityczną¹⁰.

Funkcja porządkująca mitu wynika z jego właściwości polegającej na zaprowadzaniu ładu w nieuporządkowanym świecie. Mit – tworząc logikę więzi – pozwala jednostce uwolnić się od strachu, samotności i odpowiedzialności. Służy w związku z tym ludziom po to, by uporządkować chaos rzeczywistości i zaradzić wiążącemu się z nim niepokojowi¹¹.

Drugą z funkcji mitu określić można jako spajającą i tożsamościotwórczą. Punktem wyjścia dla zrozumienia jej istoty jest zwrócenie uwagi na czynniki konstruujące tożsamość, czyli postrzeganie tego, kim się jest, zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i zbiorowym. Należą do nich: elementy kultury, pamięć o wydarzeniach minionych, postrzeganie teraźniejszości, a także wizje odnoszące się do przyszłości. Mit – będący elementem kultury – stanowi więc jeden z czynników budujących tożsamość, również w jej wymiarze narodowym¹².

⁶ Zob. R. Barthes, *Mit i znak*, przeł. W. Błońska i in., Warszawa 1970, s. 42; J.-F. Lyotard, *Kondycja...*, s. 75; L. Kołakowski, *Obecność...*, s. 9, 15-22; A. Siewierska-Chmaj, *Mity...*, s. 39-55.

⁷ A. Stępnik, *Mity...*, s. 5.

⁸ *Tamże*.

⁹ M. Golka, *Atrakcyjność mitu*, „Kultura Współczesna” 1996, nr 1-2, s. 41. Zob. również: C. Lévi-Strauss, *Struktura mitów*, przeł. W. Kwiatkowski, „Pamiętnik Literacki” 1968, vol. 59, nr 4, s. 243-266.

¹⁰ Por. M. Czeremski, J. Sadowski, *Mit...*, s. 55-63.

¹¹ Zob. J. Grzybowski, *Byt, tożsamość, naród. Próba wyjaśnienia formuły „tożsamość narodowa” w perspektywie metafizyki*, Kęty 2012, s. 31; L. Kołakowski, *Obecność...*, s. 15-22; A. Siewierska-Chmaj, *Mity...*, s. 40-41; P. Lewandowski, *Mit i czas polityczny. Czas polityczny w przestrzeni narodowych narracji mitycznych*, Będzin 2015, s. 10-67; A. Szabelska, *Claude Lévi-Strauss i strukturalna analiza mitu a przyczynek do badań kognitywnych*, „Via Mentis” 2012, vol. 1, nr 1, s. 104-106.

¹² A. Elliott, *Koncepcje „ja”*, przeł. S. Królak, Warszawa 2007, s. 9; A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, przeł. A. Szulżycka, s. 74-75, 105; M. Golka, *Konstruowanie tożsamości – czynniki społeczno-kulturowe*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2012, R. LXXIV, z. 2, s. 209-222; A. Ratke-Majewska, J. Marszałek-Kawa, *The Politics of Memory and Political Identity: A Theoretical Overview*, [w:] J. Marszałek-Kawa, P. Wawrzyński, A. Ratke-Majewska, *The Politics of Memory in Post-Authoritarian Transitions, Volume Two: Comparative Analysis*, Newcastle upon Tyne 2017, s. 34-38; J. Marszałek-Kawa, A. Ratke-Majewska, P. Wawrzyński, *Polityka pamięci i kształtowanie tożsamości politycznej w czasie transycji postautorytarnej. Analiza porównawcza: tom 2*, Warszawa 2016, s. 41-45; M. Mead, *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, przeł. J. Hołówka, Warszawa 1978; J. Mizgalski, *Tożsamość polityczna. Studium zjawiska*, Toruń 2008,

Tożsamość narodową za Antoniną Kłoskowską definiować można jako *świadomość pewnej odrębności od obcych i poczucie związku z grupą swoich oraz świadomość ciągłości, historycznego trwania tej grupy i jej zbiorowej filiacji – wywodzenia się od wspólnych przodków lub przodka*¹³. Definicja ta najpełniej godzi wielość istniejących w literaturze z zakresu nauk społecznych i humanistycznych ujęć tożsamości narodowej, obejmując swym zakresem również te, które skupiają się przede wszystkim na enumeracji czynników narodotwórczych. W tych podejściach tożsamość narodowa rozumiana jest niejednokrotnie jako odczuwanie odrębności swojego narodu w odniesieniu do innych narodów, kształtowane przez konkretne czynniki narodotwórcze. Warto jednakże dodać, że stały element wśród owych czynników stanowi kultura, co trwale wpisuje mit w poczet zmiennych, które oddziałują na wspólnotę narodową¹⁴.

Mit wobec tego, mając możliwość wpływania na procesy konstrukcji i rekonstrukcji tożsamości narodowej, współtworzy naród, spaja go i ukierunkowuje, przede wszystkim poprzez udział w formułowaniu sfery wartości, reguł oraz wzorów postępowania, mających na celu łączyć społeczność i uzasadniać jej istnienie. Problem ten poruszyła Anna Siewierska-Chmaj, pisząc: *Poprzez podtrzymywanie więzów grupowych, redefiniowanie wzorów kultury, dostarczanie wspólnego aksjologicznego podłoża, mity kształtują rzeczywistość społeczną na każdym niemal jej poziomie. W sferze politycznej być może nawet silniej niż w jakiegokolwiek innej. To one są budulcem tożsamości narodowych, źródłem socjopolitycznej rewitalizacji, to one wciąż na nowo potrafią uwalniać społeczną energię*¹⁵.

Powyższy fragment odnosi się do kolejnej funkcji mitu, wynikającej m.in. z jego roli tożsamościotwórczej. Chodzi tu o funkcję polityczną, wyrażającą potencjał mitów w obszarze polityki. Tym sposobem mit może być wykorzystywany jako sprawne narzędzie polityczne, służące w zależności od potrzeby do wzbudzenia określonych postaw i działań, zorientowania wspólnoty na istotne politycznie kwestie czy też zjednoczenia wokół wspólnych celów i w imię określonych wartości. Wykorzystywanie mitu w działaniach politycznych może więc wspierać realizację założeń polityki

s. 32, 45-46, 243-244; D. Niedźwiedzki, *Władza – tożsamość – zmiana społeczna*, Kraków 2003, s. 104; A. Pawelczyńska, *O istocie narodowej tożsamości*, Lublin 2012, s. 69; B. Szacka, *Czas przeszły, pamięć, mit*, Warszawa 2006, s. 17-31.

¹³ A. Kłoskowska, *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i Społeczeństwo” 1996, nr 3, s. 134.

¹⁴ Zob. M. Billig, *Codzienne powiewanie flagą ojczyzny*, przeł. P. Polak, [w:] *Socjologia codzienności*, red. P. Sztompka, M. Bogunia-Borowska, Kraków 2008, s. 430-469; E. Kornacka-Skwara, *Tożsamość narodowa w świetle przemian kulturowych*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika” 2011, z. XX, s. 113-114; K. Łastawski, *Historyczne i współczesne wartości polskiej tożsamości narodowej*, „Śląskie Studia Historyczne” 2007, nr 13, s. 279-307; J. Mizgalski, *Tożsamość narodowa a integracja europejska*, „Studia Politologiczne” 2010, vol. 17, s. 189-211. Zob. również: *Kultura narodowa i polityka*, red. J. Kurczewska, Warszawa 2000.

¹⁵ A. Siewierska-Chmaj, *Mity...*, s. 40.

państwa, generując poparcie społeczne dla projektów władz i jednocząc wokół określonych planów¹⁶.

MIT ZAŁOŻYCIELSKI A MIT BOHATERSKI

Szczególne miejsce w procesie tworzenia i podtrzymywania istnienia wspólnoty narodowej zajmuje mit założycielski, nazywany inaczej mitem początku. Ma on znaczenie bardzo istotne, zarówno z punktu widzenia kreacji tożsamości, jak i z uwagi na zasób jego możliwości w sferze działalności politycznej.

Rolę mitu założycielskiego dla przetrwania i funkcjonowania zbiorowości rozpatrywać należy przez pryzmat rozważań Jana Assmanna na temat pamięci. Badacz ten wyodrębnił jej cztery obszary. Pierwszy obszar stanowiła pamięć mimetyczna, która przechowuje wzory rozmaitych działań oraz zachowań do naśladowania w codziennym życiu; drugim wyróżnionym obszarem była pamięć rzeczy, obecna w otaczających człowieka przedmiotach; trzecim – pamięć komunikatywna, będąca wynikiem przekazu faktów z przeszłości w formie relacji bezpośrednich świadków; czwartym natomiast – pamięć kulturowa, wyrażająca postawę danej zbiorowości wobec przeszłości, która aktualizowana jest za pomocą wypracowanych przez wspólnotę instrumentów społeczno-kulturowych i która powstaje w momencie zaniku pamięci komunikatywnej. Krańcem pamięci komunikatywnej jest śmierć naocznego świadka zdarzeń, dlatego jej horyzont czasowy jest relatywny. Horyzont czasowy pamięci kulturowej jest z kolei stały, co stanowi wynik tego, że każda zbiorowość, aby uchronić od zapomnienia to, co jest dla niej ważne, wyróżnia ją i charakteryzuje, wytwarza sferę oraz formy przechowywania najistotniejszych treści pamięci. W ten sposób wiedza o wydarzeniach minionych czerpana być może z przekazu kulturowego. Co istotne, pamięć kulturowa jest w stanie odsyłać do odległej przeszłości, dzięki czemu niektóre zdarzenia sprzed nawet stuleci mogą być obecne w danej zbiorowości. Obecność we wspólnocie konkretnych wydarzeń historycznych stanowi z kolei element konieczny dla trwania społeczności. Każde bowiem społeczeństwo potrzebuje legitymizacji swego bytu, a także wymaga określonych czynników decydujących o jego niezwykłym charakterze. Przeszłość jest w stanie te elementy dostarczyć. Przenosząc rozważania na grunt wspólnoty narodowej, stwierdzić wobec tego należy, że każdy naród odczuwa potrzebę odnalezienia swych korzeni i określenia wyraźnego momentu stanowiącego początek jego istnienia. Mityczne rodowody są tym samym niezbędne dla narodowej autoidentyfikacji. Dlatego też mity założycielskie, określające źródła narodu mity początku, odnaleźć można w ramach wszystkich zbiorowości narodowych¹⁷.

¹⁶ Tamże, s. 12-17, 57-81; O. Vasyuta, *Mit jako fenomen współczesnej polityki*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy, Nauki Społeczne” 2012, nr 1, s. 119-132.

¹⁷ J. Assmann, *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, przeł. A. Kryczyńska-Pham, Warszawa 2008; P. Lewandowski, *Mit...*, s. 62-63; A. Rajewski, *Rozważania na temat Assmannowskiej teorii pamięci*, „Rocznik Antropologii Historii” 2013, nr 1(4), s. 187-202; A. Siewierska-Chmaj, *Mity...*, s. 19, 132-133. Zob. również: L. Boia,

Ważne jest ponadto, że wydarzenia, wokół których powstały mity założycielskie, musiały przede wszystkim w ramach danej społeczności zostać uznane za przełomowe i kluczowe dla jej narodzin, a przeświadczenie dotyczące ich ogromnego znaczenia zaistniało w podtrzymywanym przekazie kulturowym. Nie oznacza to jednak, że ów osąd, nadający szczególną rolę konkretnym zdarzeniom minionym, znaleźć musiał historyczne uzasadnienie¹⁸. Ta podstawowa cecha mitu, będącego *konstruktem, który uzyskał [...] status prawd faktograficznych lub symbolicznych*¹⁹, ma więc swe odzwierciedlenie również w przypadku mitów początku, do czego odniósł się Andrzej Garlicki w słowach: *mitem założycielskim republikańskiej Francji jest zdobycie Bastylli [...]. Mitem założycielskim zdobycia władzy przez bolszewików była salwa z „Aurory”, oddana zresztą ślepakami. W sensie dosłownym oba te fakty miały niewielkie znaczenie historyczne, lecz stały się symbolem następującego po nich ciągu wydarzeń*²⁰.

Mit założycielski, konstruując grupę i wyznaczając ramy jej funkcjonowania na przestrzeni wieków, objaśnia teraźniejszość. Może on jednakże pełnić w ramach trwania wspólnoty różne zadania, w zależności od bieżących potrzeb politycznych i okoliczności, przez co spektrum jego funkcji jest znacznie szersze. Mit początku poprzez odwołania do przeszłości jest bowiem w stanie nie tylko wyjaśniać porządek teraźniejszy oraz przebieg zachodzących w danej chwili procesów, ale i ukierunkować społeczność, budując dla niej wizję przyszłości. Dlatego też, gdy mit założycielski uzasadnia prawo danej grupy do określonego terytorium, ujawnia swą funkcję legitymizującą, funkcję integracyjną z kolei, kiedy tworzy fundamenty danej zbiorowości, nadając jej jednocześnie status narodu. Jako kolejne z zadań mitu początku wymienić należy jego funkcję aksjonormatywną, która wypełniana jest wtedy, gdy mityczne narracje przekazują system norm i wartości oraz reguły życia społecznego. Nie mniej ważne z punktu widzenia konkretnych sytuacji politycznych mogą okazać się ponadto dwie, niejako przeciwstawne wobec siebie funkcje mitu założycielskiego. Chodzi tu o funkcję zachowawczą, kiedy mit utrwała istniejący porządek, oraz funkcję rewolucyjną, gdy przekaz mityczny, odwołując się do koncepcji „złotego wieku” i uosabiając polityczno-społeczną utopię, nawołuje do zmiany panującego ładu²¹.

Mity założycielskie bardzo często są związane z mitami bohaterskimi (czyli mitami herosa, zbawcy, uzdrowiciela). W tego rodzaju micie życie i działania bohatera stają

Rumuni: świadomość, mity, historia, przeł. K. Jurczak, Kraków 2003, s. 111-113; A. Ratke-Majewska, J. Marszałek-Kawa, *The Politics...*, s. 42-44; J. Marszałek-Kawa, A. Ratke-Majewska, P. Wawrzyński, *Polityka...*, s. 49-51; M. Reksć, *Mit wielkiej historii i jego rola w kształtowaniu tożsamości narodowej*, [w:] *Mity polityczne i stereotypy w pamięci zbiorowej społeczeństwa*, red. E. Ponczek, A. Sepkowski, M. Reksć, Łódź 2015, s. 63-84; P. Trzeciejska, *Łemkowszczyzna zapamiętana. Opowieści o przeszłości i przestrzeni*, Kraków 2013, s. 119-125; A. Witkowska, *Słowiański mit początku*, „Pamiętnik Literacki” 1969, vol. 60, nr 2, s. 3-39.

¹⁸ Zob. D. Waniek, *Mity założycielskie – mity polityczne. Ich znaczenie w procesie kształtowania współczesnych podziałów społecznych*, „Państwo i Społeczeństwo” 2011, vol. XI, nr 4, s. 10-11.

¹⁹ A. Stępnik, *Mity...*, s. 5.

²⁰ A. Garlicki, *Mit założycielski II RP*, „Polska Zbrojna” 2010, 29 VII, cyt. za: D. Waniek, *Mity...*, s. 10-11.

²¹ J. Assmann, *Pamięć...*, s. 92-100; A. Rajewski, *Rozważania...*, s. 194; A. Siewierska-Chmaj, *Mity...*, s. 134-163.

się wzorem postępowania dla całego społeczeństwa czy narodu. Jego odważne czyny oraz doświadczenie duchowe wyróżniają się na tle innych dokonań ludzkich, przez co swą postawą oraz oddaniem dla wyższych celów może on służyć za przykład²². Joseph Campbell, nazywając mit *nieustającą inspiracją dla wszelkich ludzkich poczynañ w sferze materialnej i duchowej*²³, wyjątkowość i ponadprzeciętność mitycznego bohatera wyraził, pisząc: *Bohater ryzykuje wyprawę ze świata powszechności do krainy nadnaturalnych dziwów; spotyka tam fantastyczne siły i odnosi rozstrzygające zwycięstwo, po czym powraca z tej tajemniczej wyprawy obdarzony mocą czynienia dobra ku pożytkowi swych bliźnich. [...] Typowy bohater baśni osiąga lokalne, mikrokosmiczne zwycięstwo, natomiast bohater mitu zwycięstwo makrokosmiczne, decydujące o losach świata*²⁴. Co istotne, mity bohaterskie dostarczają zarówno wzorców pozytywnych, skłaniających do ich naśladowania, jak i negatywnych, wytyczających granice ludzkich poczynañ oraz ustanawiających społeczne tabu. Mają one w związku z tym za zadanie inspirować do uczynków godnych pochwały, udzielając jednocześnie lekcji moralnej. Wyznaczają tym samym ramy wartości i kryteria wartościowania dla społeczeństwa, dzięki czemu ich potencjał aksjologiczny jest znaczący²⁵.

Przedstawione powyżej cechy mitów bohaterskich wskazują na zadania, jakie te spełniają w granicach istnienia i funkcjonowania wspólnoty. Bohaterski mit może bowiem pełnić zarówno funkcję wychowawczą (poprzez wskazanie wzorów, jakie powinno się w społeczeństwie naśladować), jak i aksjonormatywną (na drodze ukazania wartości i reguł postępowania). Co więcej, jest on w stanie odgrywać rolę integrującą (innymi słowy, spajającą wspólnotę wokół wspólnych założeń, idei, wartości czy postaci), legitymizującą (uzasadniającą szczególne posłannictwo przywódcy), a także rewolucyjną (wzywającą do zmian)²⁶.

Charakterystyczną własnością mitów założycielskich, a także w przeważającej mierze mitów bohaterskich, jest to, że są one właściwe najczęściej dla konkretnego narodu żyjącego w danym państwie. Inaczej stało się jednak w Ameryce Łacińskiej, gdzie pewne mity założycielskie omawiać można w kontekście kilku narodów Latynoameryki, żyjących w odrębnych państwach regionu. Mity początku na kontynencie latynoamerykańskim były więc w stanie wyjść poza granice państwowe, stając się zjawiskiem ponadnarodowym i ponadgranicznym. Specyfika Latynoameryki sprawiła w związku z tym, że podstawowym celem niniejszego tekstu stała się odpowiedź na pytanie, w jaki sposób

²² J. Campbell, *Potęga mitu. Rozmowy Billa Moyersa z Josephem Campbellem*, przeł. I. Kania, Kraków 1994, s. 196-258; A. Siewierska-Chmaj, *Mity...*, s. 19, 165-167. Zob. również: M. Zowczak, *Mit bohaterski jako opowieść o granicach ludzkich możliwości*, „Etnografia Polska” 1984, vol. 28, z. 2, s. 243-267.

²³ J. Campbell, *Bohater o tysiącu twarzy*, przeł. A. Jankowski, Poznań 1997, s. 19.

²⁴ *Tamże*, s. 34-35, 39.

²⁵ J. Campbell, *Potęga...*, s. 196-258; A. Siewierska-Chmaj, *Mity...*, s. 19, 165-167. Zob. również: I. Marszałek, *Józef Tischner i filozoficzne koncepcje zła. Czy zło jest w nas, czy między nami?*, Kraków 2014.

²⁶ Zob. A. Siewierska-Chmaj, *Mity...*, s. 174, 190-191. Zob. również: L. Kołakowski, *Obecność...*, s. 21-22.

kształtują się mity założycielskie narodów Ameryki Łacińskiej, a także jakie funkcje spełniają oraz jak są wykorzystywane i podtrzymywane w pamięci społeczeństw.

MITY ZAŁOŻYCIELSKIE W AMERYCE ŁACIŃSKIEJ

Latynoamerykańskie państwa narodowe czerpią swój mityczny rodowód przede wszystkim ze wspomnianych już wojen o niepodległość, które przetoczyły się przez Amerykę Łacińską w XIX w. Walki o wyzwolenie Latynoameryki, będąc wydarzeniami uderzającymi w porządek i podział sił na arenie międzynarodowej, które zmieniły oblicze ówczesnego świata²⁷, przyczyniły się także do powstania dwóch równie ważnych dla kontynentu latynoamerykańskiego mitów założycielskich (gdzie jeden z nich jest jednocześnie mitem bohaterskim). Mity te określają początki istnienia narodów Ameryki Łacińskiej, tworząc jednocześnie fundamenty ich cech i najistotniejszych społecznie wartości.

Pierwszy z nich to **mit rewolucji niepodległościowej**, która połączyła społeczności latynoamerykańskie w walce z dominacją zewnętrzną, doprowadzając do wyzwolenia ze stanu zależności i podległości.

Należy podkreślić, że walka latynoamerykańskiej ludności o wyzwolenie kontynentu już w XIX w. stanowiła przejaw silnego poczucia istnienia wspólnoty ogólnoamerykańskiej. Ta silna świadomość wspólnotowości wykroczyła jednakże poza XIX w., charakteryzując społeczeństwa Ameryki Łacińskiej w kolejnych stuleciach. W ten sposób mit rewolucji niepodległościowej stał się jedną z podwalin współczesnych społeczności latynoamerykańskich – społeczeństw XXI w., które cechuje świadomość przynależności do określonych wspólnot, funkcjonująca na różnych poziomach o różnym stopniu ogólności – od poziomu ponadnarodowego, przez regionalny oraz narodowy, aż po grupowy. Innymi słowy – z jednej strony, każdy mieszkaniec Ameryki Łacińskiej odczuwa silną więź z całą latynoską społecznością, połączoną przeszłością kolonializmu i wojen wyzwoleniczych, z drugiej, posiada świadomość wyjątkowości swego subregionu oraz odrębności swego narodu od innych, a także ma poczucie przynależności do węższej grupy etnicznej czy wspólnoty lokalnej²⁸. Marshall C. Eakin przedstawił to zjawisko w następujący sposób: *Większość obywateli tradycyjnych dwudziestu krajów, a także wielu żyjących poza ich granicami, postrzega siebie jako Latynoamerykanów. Na początku XXI wieku blisko pół miliarda ludzi uważa się za uczestników wspólnego procesu dziejowego i spadkobierców wspólnej spuścizny historycznej. [...] Ameryka Łacińska posiada wiele tożsamości: tożsamość regionu, liczne tożsamości narodowe, subregionalne, a także ponadnarodowe tożsamości ludów i kultur. [...] Paradoks polegający na współistnieniu silnego poczucia tożsamości narodowej i ponadnarodowej oraz odrębnych tożsamości najrozmaitszych społeczności*

²⁷ Zob. szerzej: W. Dobrzycki, *Historia...*, s. 72-81.

²⁸ *Tamże*, s. 72; M.C. Eakin, *Historia...*, s. 277-278. Zob. również: J. Larraín, *La identidad latinoamericana. Teoría e historia*, „Revista Estudios Públicos” 1994, nr 55, s. 31-64.

*i grup sprawia, że Ameryka Łacińska jest jednorodna jako region i jako idea, lecz zarazem niezmiernie trudno „uchwycić” i opisać jej regionalną tożsamość*²⁹.

Mit rewolucji niepodległościowej – silnie zakorzeniony w kulturze Latynoameryki – umacnia w związku z tym świadomość istnienia dwóch podstawowych cech charakteryzujących społeczeństwa latynoamerykańskie. Po pierwsze, Latynoamerykanie są tymi, którzy cenią wolność, są w stanie wystąpić w imię własnych interesów i w obrobie przed uciskiem. Po drugie natomiast, mają silne poczucie bycia częścią wspólnoty, elementem większego bytu, który współdefiniuje ich tożsamość.

Kolejny z głównych mitów założycielskich Ameryki Łacińskiej stanowi jednocześnie – jak zostało już wspomniane – mit bohaterski. Tym mitem jest **mit Ojców Założycieli** (Ojców Ojczyzny – *Padres de la Patria*, Ojców Narodu – *Padres de la Nación*, nazywanych także Wyzwolicielami – *Libertadores*)³⁰. Co ważne, Ojcowie Założyciele mogą pełnić w państwach latynoamerykańskich podwójną rolę – zależy to od zasięgu mitycznego oddziaływania danej postaci.

Pierwszą z tych ról jest jednoczenie wspólnoty narodowej. *Padres de la Nación* stanowią bowiem uosobienie pewnych postaw oraz idei przywoływanych w chwilach istotnych dla trwania narodu. Ojcowie Założyciele wspominani są więc podczas uroczystości narodowych, przytaczani w oficjalnych wypowiedziach przywódców czy dekreтах państwowych, stanowią symboliczną inspirację dla wielu projektów (w tym rządowych), wymagających społecznego poparcia. Ważne jest, że każda inicjatywa, która dla zrealizowania potrzebuje zaangażowania czy aprobaty obywateli, przedstawiana jest w Latynoameryce nie tylko jako potrzeba, lecz również jako wyraz wierności tradycjom narodowym, dziedzictwu *Padres de la Patria* i historii danego narodu. Należy ponadto zauważyć, że podtrzymywana w Latynoameryce pamięć o mitycznych bohaterach jest również w stanie propagować określone wartości, wśród których bardzo często pojawia się umiłowanie wolności, odrzucenie wszelkich form ucisku, a także tolerancja, rządy prawa nad samowolą oraz poszukiwanie konsensusu. Wartości te – niejednokrotnie wykorzystywane politycznie w chwilach przemian, niepewności i konieczności poniesienia pewnych społecznych kosztów w imię lepszego jutra – są w związku z tym traktowane przez latynoamerykańskie władze jako ważny element spajający wspólnoty narodowe w państwach Ameryki Łacińskiej. Tym samym potencjał polityczny mitu Ojców Założycieli jest duży i od stuleci ma istotne znaczenie dla konstruowania tożsamości narodów Latynoameryki³¹.

²⁹ M.C. Eakin, *Historia...*, s. 277-278.

³⁰ Zob. m.in.: M. Briceño Iragorry, *Mensaje sin destino y otros ensayos*, Caracas 1988; *Militares y poder en Venezuela. Ensayos históricos vinculados con las relaciones civiles militares venezolanas*, red. D. Irwin G., F. Langue, Caracas 2005; B. Pérez, C. Amada, *Nosotros y los otros. Las representaciones de la nación y sus habitantes. Colombia, 1880-1910*, Bogotá 2015.

³¹ Zob. W. Dobrzycki, *Historia...*, s. 72; A. Ratke-Majewska, *Polityka pamięci jako element kształtowania nowej tożsamości w czasie tranzycji z systemu autorytarnego – przypadek Chile*, [w:] J. Marszałek-Kawa, J. Piechowiak-Lamparska, A. Ratke-Majewska i in., *Polityka pamięci i kształtowanie tożsamości politycznej w czasie tranzycji postautorytarnej. Studia przypadku: tom 1*, Warszawa 2016, s. 15-47; A. Ratke-Majewska, *Przemiany edukacyjne w Wenezueli w latach prezydentury Hugo Cháveza – szansa, stagnacja czy zagrożenie?*, „Kultura i Edukacja” 2012, nr 4(90), s. 127-151; A. Ratke-Majewska,

Drugą z ról, jakie pełni bohaterski mit *Padres de la Patria*, jest jednoczenie wspólnoty ponadnarodowej. Rola ta wynika z tego, że nie wszyscy latynoamerykańscy Ojcowie Założyciele są przypisani do jednego państwa. Poza Ojcami Ojczyzny upamiętnianymi jedynie przez jeden naród³², są i tacy, których pamięć utrwalana jest ponad granicami państwowymi. Tym sposobem dana postać nie tylko traktowana jest jako bohater narodowy, ale również jako bohater ponadnarodowy, spajający zarówno społeczeństwo w wymiarze państwowym, jak i społeczności w ujęciu poszczególnych regionów Latynoameryki³³.

Takimi bohaterami – wykraczającymi poza granice jednego państwa – są dla Ameryki Łacińskiej Simón Bolívar oraz José de San Martín. To przywódcy z okresu latynoamerykańskich wojen o niepodległość, którzy w szczególny sposób zasłużyli się w walce o wyzwolenie kontynentu³⁴. Stali się oni wzorem, inspiracją i dziedzictwem dla wielu narodów Latynoameryki, które uważają ich za element swej chlubnej przeszłości. Simón Bolívar uznawany jest bowiem za Ojca Założyciela państw, które powstały na terenach północnych i środkowych Ameryki Łacińskiej, czyli Wenezueli, Kolumbii, Panamy, Ekwadoru, Boliwii oraz Peru, José de San Martín natomiast – państw części południowej i środkowej kontynentu latynoamerykańskiego (takich jak Peru, Argentyna oraz Chile)³⁵.

Kwestię jednoczenia wspólnoty w wymiarze narodowym i ponadnarodowym poprzez upamiętnianie tych samych bohaterskich postaci – ważnych jednocześnie i dla danego społeczeństwa, i dla innych w regionie – najpełniej oddaje kult Simóna Bolívara w Wenezueli w okresie prezydentury Hugo Cháveza. Chávez, chcąc zapewnić społeczne poparcie oraz zrozumienie dla reform społecznych, politycznych i ekonomicznych, jakie zamierzał przeprowadzić w państwie, wykorzystał pamięć o osobie Bolívara. W ten

The Politics of Memory in Post-Authoritarian Transitions: The Case of Chile, [w:] J. Marszałek-Kawa, J. Piechowiak-Lamparska, A. Ratke-Majewska i in., *The Politics of Memory in Post-Authoritarian Transitions, Volume One: Case Studies*, Newcastle upon Tyne 2017, s. 8-42.

³² Dla przykładu, są to m.in.: Bernardo O'Higgins (Ojciec Założyciel Chile), Carlos Manuel de Céspedes del Castillo (Ojciec Założyciel Kuby), Miguel Hidalgo y Costilla (Ojciec Założyciel Meksyku) czy Juan Pablo Duarte (Ojciec Założyciel Dominikany). Zob. J.-G. Almeida, *El Grito de Dolores: Viva Mexico*, New York–Bloomington 2009; E. Campos Menéndez, *Bernardo O'Higgins, el padre de la patria chilena*, Buenos Aires 1942; R. Cassá, *Juan Pablo Duarte: el padre de la Patria*, Santo Domingo 1999; A. García Suárez, *El Padre de la Patria*, 5 de Septiembre, 27 V 2017, [online] <http://www.5septiembre.cu/el-padre-de-la-patria/>, 18 I 2018.

³³ W. Dobrzycki, *Historia...*, s. 72; A. Kaganiec-Kamińska, *Procesy...*, s. 147-159; A. Ratke-Majewska, *Polityka...*, s. 15-47; A. Ratke-Majewska, *Przemiany...*, s. 127-151; też, *The Politics...*, s. 8-42.

³⁴ Publikacji prezentujących oraz analizujących życie i działania Simóna Bolívara (1783-1830) oraz José de San Martína (1778-1850) powstało wiele, zarówno na gruncie nauki polskiej, jak i światowej (zob. m.in.: M.H. Harrison, *Captain of the Andes. The Life of José de San Martín, Liberator of Argentina, Chile and Peru*, New York 2009; J. Lynch, *Simón Bolívar: A Life*, New Haven–London 2006; T. Łepkowski, *Bolívar i Juarez: dwie biografie amerykańskie*, Warszawa 1970; tenże, *Simón Bolívar*, Warszawa 1983).

³⁵ Zob. J. Corfield, *Latin American Revolutions*, [w:] *Encyclopedia of the Age of Political Revolutions and New Ideologies, 1760-1815*, red. G. Fremont-Barnes, Vol. 1, Westport 2007, s. 392-396; *Simón Bolívar y San Martín, los Libertadores*, Hipernova.cl, [online] <http://www.hipernova.cl/LibrosResumidos/Historia/LibertadoresSudamerica/BolivarYSanMartin.html>, 16 I 2018.

sposób Simón Bolívar stał się sztandarową postacią „rewolucji boliwariańskiej”, patronem Boliwariańskiej Republiki Wenezueli³⁶, a także ojcem duchowym wartości, jakie miała sobą reprezentować, zarówno w polityce wewnętrznej, jak i zagranicznej. Silne odniesienie do sfery zakorzenionych w kulturze mitów miało z jednej strony uzasadniać działania Cháveza, z drugiej – wyjaśniać jego wyjątkowe posłannictwo jako przywódcy, który w imię najistotniejszych i osadzonych w historii wartości ma obowiązek służyć obywatelom oraz nieść inspirację dla innych państw kontynentu³⁷. Alicja Fijałkowska i Marcin Florian Gawrycki skomentowali obecność postaci Simóna Bolívara w ramach działań politycznych Hugo Cháveza w następujący sposób: *Pierwsza, a zarazem najbardziej znana, z trzech postaci³⁸, do których bezpośrednio odwołuje się Chávez, to Simón Bolívar, jeden z największych bohaterów południowoamerykańskiej wojny o niepodległość. Nawoływał on do jedności Hiszpańskiej Ameryki, której załącznikiem była Wielka Kolumbia, republika federacyjna skupiająca dzisiejszą Kolumbię, Panamę, Wenezuelę i Ekwador. [...] Chávez w swojej fascynacji Bolíwarem nawiązuje do marksistowskiej interpretacji jego myśli i działalności. Twierdzi, że wódz, prowadząc antyimperialistyczną rewolucję przeciw hiszpańskiemu imperium, miał świadomość walki klasowej. Występował więc nie tylko przeciw Hiszpanii, ale także przeciwko oligarchii. Tak jak Chávez, który występuje przeciwko Stanom Zjednoczonym i przeciwko wenezuelskim elitom. [...] Hugo Chávez tworzy „mit zbawiciela”, osoby obdarzonej ponadnaturalnymi przymiotami i zdolnościami, której dojście do władzy zapowiadać ma nową erę w dziejach Wenezueli. Chávez wydaje się wierzyć, że jest niejako namaszczony przez samego Simóna Bolívara do kontynuowania jego wizji rozwoju Wenezueli. Dlatego wszystko, co wiąże się z prezydentem, jest określane jako boliwariańskie³⁹.*

Simón Bolívar w Wenezueli Cháveza stał się więc symbolem pewnego katalogu cech, wartości i rozwiązań ponadczasowych, wciąż aktualnych, służących narodowi wenezuelskiemu na początku jego istnienia, do których należy powrócić – są bowiem sprawdzone, przynoszą zwycięstwo w kryzysie oraz chwałę. To dzięki nim powstała niepodległa Wenezuela, za ich sprawą również niepodległość wywalczyły i utrzymały inne państwa Ameryki Łacińskiej. Koncepcja powrotu do tradycyjnych cech, wartości oraz rozwiązań miała w związku z tym w Wenezueli silne historyczne umocowanie, przez co znalazła swe odzwierciedlenie w każdym bez mała obszarze życia politycznego, społecznego

³⁶ W 1999 r. Hugo Chávez dokonał zmiany oficjalnej nazwy Wenezueli, która stała się Boliwariańską Republiką Wenezueli. Zob. A.R. Brewer-Carías, *Dismantling Democracy in Venezuela. The Chávez Authoritarian Experiment*, New York 2010, s. 91; *Encyclopedia of Conflicts Since World War II*, red. J. Ciment, London–New York 2015, s. 517.

³⁷ Zob. m.in.: A. Fijałkowska, M.F. Gawrycki, *Wenezuela w procesie (r)ewolucyjnych przemian*, Warszawa 2010; M.F. Gawrycki, *Wenezuela i rewolucja (boliwariańska) w Ameryce Łacińskiej*, Toruń 2008; A. Ratke-Majewska, *Populistyczne rządy a wolność mediów. Przypadek Wenezueli Hugo Cháveza i Boliwii Evo Moralesa*, „Annales UMCS” 2014, vol. 21, nr 2, s. 230; też, *Przywódstwo polityczne we współczesnych demokracjach Ameryki Łacińskiej. Hugo Chávez – wenezuelski przywódca na tle specyfiki latynoamerykańskiego modelu przewodzenia*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2013, nr 38, s. 232–235.

³⁸ Ideologia boliwariańska odwoływała się do Simóna Bolívara, Simóna Rodrígueza oraz Ezequíela Zamory. Zob. też, *Przemiany...*, s. 139.

³⁹ A. Fijałkowska, M.F. Gawrycki, *Wenezuela...*, s. 19–20, 44.

i gospodarczego. Celem stało się wywołanie w świadomości społeczeństwa wrażenia, że za każdą nową reformą czy projektem stoi tradycja oraz historyczny sukces, który nie tylko może się powtórzyć, ale oczywistym jest, że się powtórzy. Tym sposobem Simón Bolívar zagościł w oficjalnej retoryce, ustawodawstwie oraz nazewnictwie. Jego mit stał się aktualny, żywy i odpowiadający wymogom współczesności.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę – choć częściowo – na praktykę „boliwarianizmu” w Wenezueli. Już ustawa zasadnicza z 1999 r. głosiła, że Boliwariańska Republika Wenezueli opiera się na moralnym dziedzictwie doktryny Simóna Bolívara, a ideologia boliwariańska powinna być przekazywana jako jedna z podstawowych treści oświatowych. Co więcej, zgodnie z założeniami Hugo Cháveza, motorem społeczno-gospodarczego rozwoju Wenezueli stały się misje boliwariańskie (*misiones bolivarianas*). Zadaniem tych projektów było pobudzenie rozwoju społeczno-gospodarczego państwa, przede wszystkim na drodze udzielenia pomocy humanitarnej najuboższym, udoskonalenia systemu opieki zdrowotnej i szkolnictwa, aktywizacji ludności w wymiarze politycznym, społecznym oraz kulturalnym, a także promowania wartości konstytucyjnych. W myśl powyższych zamierzeń w państwie Cháveza powstała sieć misji zdrowotnych, edukacyjnych, kulturalnych, mieszkaniowych oraz ekologicznych, jak również tych, których celem było zreformowanie sektora energetycznego i rolniczego, włączenie armii w życie społeczno-polityczne państwa, podejmowanie działań na rzecz społeczności autochtonicznych, zapewnienie obywatelom zaopatrzenia w artykuły spożywcze oraz produkty pierwszej potrzeby, umożliwienie rozwoju zawodowego, a także udzielenie pomocy w realizacji konstytucyjnego prawa do poświadczenia tożsamości. Projekty adresowano do najbiedniejszych, jednak prawo do skorzystania z ich wsparcia uzyskali wszyscy mieszkańcy. Warto dodać, że szczególną uwagę wenezuelskie władze otoczyły edukację, traktując ją jako trwałą szansę na poprawę warunków bytowych ludności. Dlatego też stworzenie funkcjonalnego i powszechnego systemu edukacyjnego wsparte zostało poprzez wdrożenie projektów sztandarowych (*proyectos banderas*), wśród których istotną rolę odegrały Szkoły Boliwariańskie (*Escuelas Bolivarianas*) i Licea Boliwariańskie (*Liceos Bolivarianos*). Pierwszy z projektów skierowany był do dzieci w wieku od 6 do 12 lat, a jego cel stanowiło przeciwdziałanie wykluczeniu edukacyjnemu, porzucaniu rozpoczętego kształcenia, powtarzaniu klas oraz utracie tożsamości narodowej, lokalnej i regionalnej. Odbiorcą drugiego projektu mieli być młodzi ludzie w wieku od lat 12 do 18. Jego założeniem było przygotowanie młodzieży do życia w szybko zmieniającym się świecie, zwłaszcza w obliczu wyzwań społeczno-gospodarczych rozwijającej się Wenezueli. Największą opieką projekt otaczał uczniów z terenów wiejskich, przygranicznych oraz tych, które zamieszkiwała ludność tubylcza⁴⁰.

Pamięć o Ojcach Założycielach w Wenezueli Hugo Cháveza przyjęła postać rozbudowanego systemu reform, gdzie odniesienia do historii pełne były wątków politycznych

⁴⁰ *Constitución de la República Bolivariana de Venezuela*, Organization of American States, [online] https://www.oas.org/dil/esp/Constitucion_Venezuela.pdf, 27 VI 2018; A. Fijałkowska, M.F. Gawrycki, *Wenezuela...*; *Misiones Bolivarianas*, Aristóbulo Istúriz – Psuv, http://aristobulo.psuv.org.ve/wp-content/uploads/2008/09/misiones_bolivarianas.pdf, 27 VI 2018; A. Ratke-Majewska, *Przemiany...*, s. 127-151.

z dużym ładunkiem propagowanej ideologii państwowej. Wykorzystanie mitów *Padres de la Patria* w innych państwach latynoamerykańskich ograniczało się z kolei przede wszystkim do sfery upamiętniania oraz podtrzymywania łączności z przeszłością w celu utrwalenia elementów współtworzących tożsamość narodową. Znalazło więc odzwierciedlenie w istniejących i tworzonych miejscach pamięci (pomnikach, placach, tablicach pamiątkowych, ekspozycjach muzealnych), stało się elementem świąt państwowych, jak również ujawniało się w życiu codziennym w postaci wizerunków na banknotach. Warto w tym miejscu zwrócić w szczególności uwagę na kwestię miejsc pamięci. Pomniki, tablice, place i ekspozycje upamiętniające Simóna Bolívara oraz José de San Martína znalazły się w całej Ameryce Łacińskiej (choć odnaleźć je można również w Ameryce Północnej i Europie). Bardzo często odnoszą się one nie tylko do samej postaci, ale i do historii wojen o niepodległość. W ten sposób – za pośrednictwem jednej formy upamiętniania – przywoływane są oba latynoamerykańskie mity założycielskie, symbolizujące walkę o wolność jednostki ludzkiej oraz wyzwolenie narodów⁴¹.

Powyższe rozważania ukazują, iż zakres politycznego wykorzystania mitów początku, w tym założycielskich mitów bohaterskich, może być różny, w zależności od oczekiwanego efektu. Powoływanie się na przeszłość potrafi bowiem wpływać na zajmowane w społeczeństwie postawy, zarówno te odnoszące się do postrzegania historii, oceny teraźniejszości, jak i oczekiwań w stosunku do przyszłości. Co istotne, mit bohaterski w ramach polityki władz danego państwa może stać się nie tylko symbolem przemian, ale i ich siłą napędową. Jest więc w stanie realnie wspierać bieżącą aktywność polityczną, co potwierdza siłę roli, jaką pełnić może dla społeczeństw, zarówno w wymiarze lokalnym i państwowym, jak również regionalnym i międzynarodowym.

WNIOSKI

W niemal każdym z mitów założycielskich odnaleźć można powtarzający się w ramach danej wspólnoty wątek o charakterze politycznym. Podsumowując z kolei zaprezentowane powyżej rozważania, stwierdzić należy, iż podstawowym, odnoszącym się do sfery polityki motywem latynoamerykańskich mitów założycielskich jest rewolucja niepodległościowa. Co więcej, wśród najczęściej przywoływanych wątków istotne miejsce zajmują dwie kwestie: po pierwsze – zjednoczenie społeczności w zrywach wyzwoleniczych (czyli jedność), po drugie – oddanie bohaterów walk niepodległościowych dla

⁴¹ *Aniversario de la muerte de Simón Bolívar: 20 monumentos con los que América le homenajea*, Notimérica: Noticias de Iberoamérica, [online] <http://www.notimerica.com/cultura/noticia-aniversario-muerte-simon-bolivar-20-monumentos-america-le-homenajea-20161217074447.html>, 27 VI 2018; *General José de San Martín*, Consejo de Monumentos Nacionales de Chile, [online] <http://www.monumentos.cl/monumentos/monumentos-publicos/general-jose-san-martin>, 27 VI 2018; *Los monumentos de San Martín en el mundo*, Taringa!, [online] <https://www.taringa.net/posts/imagenes/18868962/Los-monumentos-de-San-Martin-en-el-mundo.html>, 27 VI 2018; *Monumentos en homenaje a Simón Bolívar alrededor del mundo (Parte I)*, El Bucare: Comunidad de venezolanos en el extranjero, [online] <http://elbucare.com/monumentos-en-homenaje-simon-bolivar-alrededor-del-mundo-parte/>, 27 VI 2018.

reprezentowanej przez nich sprawy (czyli poświęcenie). Latinoamerykańskie mity założycielskie spajają tym sposobem zarówno wspólnotę narodową, jak i ponadnarodową.

Warto ponadto zwrócić uwagę na funkcje, jakie pełnią założycielskie mity Ameryki Łacińskiej. Wśród nich znalazła się przede wszystkim funkcja aksjonormatywna, z uwagi na to, że latinoamerykańskie mity początku przekazują reguły współżycia społecznego oraz system wartości – czynniki, które istotne są dla trwania i narodowej autoidentyfikacji społeczeństw żyjących w poszczególnych państwach kontynentu. Mity bohaterskie Latinoameryki niejednokrotnie pełnią ponadto funkcję wychowawczą, wskazując wzorce postępowania, a także funkcję integrującą, której zadaniem jest spajanie zbiorowości wokół wspólnych założeń, idei, wartości czy postaci. W praktyce politycznej niektórych państw kontynentu (takich jak Boliwariańska Republika Wenezueli Hugo Cháveza) odczytać można również dwie inne funkcje: legitymizującą (w odwołujących się do mitu uzasadnieniach szczególnego posłannictwa przywódcy) oraz rewolucyjną (w opierających się na mitach początku wezwaniach do zmian istniejącego ładu).

Warto także zauważyć, że elity państw latinoamerykańskich powszechnie korzystają z symbolicznych zasobów mitów założycielskich do osiągania bieżących zysków politycznych. Tego typu działania nie należą więc do incydentalnych. Co więcej, czynione nawiązania do tradycji dla osiągnięcia wyznaczonych celów są bardzo silne i wyraźne, np. poprzez powoływanie się na dziedzictwo Ojców Założycieli podczas uroczystości czy nazywanie projektów rządowych imionami bohaterów narodowych. Przywoływaniu mitów początku w bieżącej polityce latinoamerykańskiej nie brak wobec tego zdecydowania oraz – w dużej mierze – konsekwencji.

Podsumowując, stwierdzić należy, że mity założycielskie w Ameryce Łacińskiej mają swoją szczególną specyfikę, której charakter ukształtowała przede wszystkim burzliwa historia państw kontynentu. Stanowią one przez to ważny wątek, wart uwagi podczas badań nad mitami, symbolami, pamięcią, tożsamością, a także wykraczaniem idei poza granice państwowe.

BIBLIOGRAFIA

- Almeida J.-G., *El Grito de Dolores: Viva Mexico*, New York–Bloomington 2009.
- Aniversario de la muerte de Simón Bolívar: 20 monumentos con los que América le homenajea*, Notimérica: Noticias de Iberoamérica, [online] <http://www.notimerica.com/cultura/noticia-aniversario-muerte-simon-bolivar-20-monumentos-america-le-homenajea-20161217074447.html>, 27 VI 2018.
- Assmann J., *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, przeł. A. Kryczyńska-Pham, Warszawa 2008.
- Barthes R., *Mit i znak*, przeł. W. Błońska i in., Warszawa 1970.
- Billig M., *Codzienne powiewanie flagą ojczyzny*, przeł. P. Polak, [w:] *Socjologia codzienności*, red. P. Sztompka, M. Bogunia-Borowska, Kraków 2008.
- Boia L., *Rumuni: świadomość, mity, historia*, przeł. K. Jurczak, Kraków 2003.

- Brewer-Carías A.R., *Dismantling Democracy in Venezuela. The Chávez Authoritarian Experiment*, New York 2010.
- Briceño Iragorri M., *Mensaje sin destino y otros ensayos*, Caracas 1988.
- Campbell J., *Bobater o tysiącu twarzy*, przeł. A. Jankowski, Poznań 1997.
- Campbell J., *Potęga mitu. Rozmowy Billa Moyersa z Josephem Campbelllem*, przeł. I. Kania, Kraków 1994.
- Campos Menéndez E., *Bernardo O'Higgins, el padre de la patria chilena*, Buenos Aires 1942.
- Cassá R., *Juan Pablo Duarte: el padre de la patria*, Santo Domingo 1999.
- Constitución de la República Bolivariana de Venezuela*, Organization of American States, [online] https://www.oas.org/dil/esp/Constitucion_Venezuela.pdf, 27 VI 2018.
- Corfield J., *Latin American Revolutions*, [w:] *Encyclopedia of the Age of Political Revolutions and New Ideologies, 1760-1815*, red. G. Fremont-Barnes, Vol. 1, Westport 2007.
- Czeremski M., Sadowski J., *Mit i utopia*, Kraków 2012.
- Dobrzycki W., *Historia stosunków międzynarodowych. 1815-1945*, Warszawa 2004.
- Eakin M.C., *Historia Ameryki Łacińskiej. Zderzenie kultur*, przeł. B. Gutowska-Nowak, Kraków 2009.
- Elliott A., *Koncepcje „ja”*, przeł. S. Królak, Warszawa 2007.
- Encyclopedia of Conflicts Since World War II*, red. J. Ciment, London–New York 2015.
- Fijałkowska A., Gawrycki M.F., *Wenezuela w procesie (r)ewolucyjnych przemian*, Warszawa 2010.
- García Suárez A., *El Padre de la Patria*, 5 de Septiembre, 27 V 2017, [online] <http://www.5septiembre.cu/el-padre-de-la-patria/>.
- Gawrycki M.F., *Wenezuela i rewolucja (boliwariańska) w Ameryce Łacińskiej*, Toruń 2008.
- General José de San Martín*, Consejo de Monumentos Nacionales de Chile, [online] <http://www.monumentos.cl/monumentos/monumentos-publicos/general-jose-san-martin>, 27 VI 2018.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, przeł. A. Szulżycka, Warszawa 2001.
- Golka M., *Atrakcyjność mitu*, „Kultura Współczesna” 1996, nr 1-2.
- Golka M., *Konstruowanie tożsamości – czynniki społeczno-kulturowe*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2012, R. LXXIV, z. 2.
- Grzybowski J., *Byt, tożsamość, naród. Próba wyjaśnienia formuły „tożsamość narodowa” w perspektywie metafizyki*, Kęty 2012.
- Harrison M.H., *Captain of the Andes. The Life of José de San Martín, Liberator of Argentina, Chile and Peru*, New York 2009.
- Kaganiec-Kamieńska A., *Procesy formowania narodów i tożsamości narodowej w Ameryce Łacińskiej*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa” 2016, nr 48, <https://www.doi.org.10.11649/sn.2016.009>.
- Kłosowska A., *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i Społeczeństwo” 1996, nr 3.
- Kołąkowski L., *Obecność mitu*, Warszawa 2005.
- Kornacka-Skwara E., *Tożsamość narodowa w świetle przemian kulturowych*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika” 2011, z. XX.
- Kultura narodowa i polityka*, red. J. Kurczewska, Warszawa 2000.
- Larraín J., *La identidad latinoamericana. Teoría e historia*, „Revista Estudios Públicos” 1994, nr. 55.

- Lévi-Strauss C., *Struktura mitów*, przeł. W. Kwiatkowski, „Pamiętnik Literacki” 1968, vol. 59, nr 4.
- Lewandowski P., *Mit i czas polityczny. Czas polityczny w przestrzeni narodowych narracji mitycznych*, Będzin 2015.
- Los monumentos de San Martín en el mundo*, Taringa!, [online] <https://www.taringa.net/posts/imagenes/18868962/Los-monumentos-de-San-Martin-en-el-mundo.html>, 27 VI 2018.
- Lynch J., *Simón Bolívar: A Life*, New Haven–London 2006.
- Liotard J.F., *Kondycja ponowoczesna. Raport o stanie wiedzy*, przeł. M. Kowalska, J. Migasiński, Warszawa 1997.
- Łastawski K., *Historyczne i współczesne wartości polskiej tożsamości narodowej*, „Słupskie Studia Historyczne” 2007, nr 13.
- Łepkowski T., *Bolívar i Juárez: dwie biografie amerykańskie*, Warszawa 1970.
- Łepkowski T., *Simon Bolívar*, Warszawa 1983.
- Marszałek I., *Józef Tischner i filozoficzne koncepcje zła. Czy zło jest w nas, czy między nami?*, Kraków 2014.
- Marszałek-Kawa J., Ratke-Majewska A., Wawrzyński P., *Polityka pamięci i kształtowanie tożsamości politycznej w czasie tranzytu postautorytarnej. Analiza porównawcza: tom 2*, Warszawa 2016.
- Mead M., *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, przeł. J. Hołówka, Warszawa 1978.
- Militares y poder en Venezuela. Ensayos históricos vinculados con las relaciones civiles militares venezolanas*, red. D. Irwin G., F. Langue, Caracas 2005.
- Misiones Bolivarianas*, Aristóbulo Istúriz – Psuv, [online] http://aristobulo.psuv.org.ve/wp-content/uploads/2008/09/misiones_bolivarianas.pdf, 27 VI 2018.
- Mizgalski J., *Tożsamość narodowa a integracja europejska*, „Studia Politologiczne” 2010, vol. 17.
- Mizgalski J., *Tożsamość polityczna. Studium zjawiska*, Toruń 2008.
- Monumentos en homenaje a Simón Bolívar alrededor del mundo (Parte I)*, El Bucare: Comunidad de venezolanos en el extranjero, [online] <http://elbucare.com/monumentos-en-homenaje-simon-bolivar-alrededor-del-mundo-parte/>, 27 VI 2018.
- Niedźwiedzki D., *Władza – tożsamość – zmiana społeczna*, Kraków 2003.
- Pawelczyńska A., *O istocie narodowej tożsamości*, Lublin 2012.
- Pérez B., Amada C., *Nosotros y los otros. Las representaciones de la nación y sus habitantes. Colombia, 1880-1910*, Bogotá 2015.
- Rajewski A., *Rozważania na temat Assmannowskiej teorii pamięci*, „Rocznik Antropologii Historii” 2013, nr 1(4).
- Ratke-Majewska A., Marszałek-Kawa J., *The Politics of Memory and Political Identity: A Theoretical Overview*, [w:] Marszałek-Kawa J., Wawrzyński P., Ratke-Majewska A., *The Politics of Memory in Post-Authoritarian Transitions, Volume Two: Comparative Analysis*, Newcastle upon Tyne 2017.
- Ratke-Majewska A., *Polityka pamięci jako element kształtowania nowej tożsamości w czasie tranzytu z systemu autorytarnego – przypadek Chile*, [w:] Marszałek-Kawa J., Piechowiak-Lamparska J., Ratke-Majewska A. i in., *Polityka pamięci i kształtowanie tożsamości politycznej w czasie tranzytu postautorytarnej. Studia przypadku: tom 1*, Warszawa 2016.

- Ratke-Majewska A., *Populistyczne rządy a wolność mediów. Przypadek Wenezueli Hugo Cháveza i Boliwii Evo Moralesa*, „Annales UMCS” 2014, vol. 21, nr 2.
- Ratke-Majewska A., *Przemiany edukacyjne w Wenezueli w latach prezydentury Hugo Cháveza – szansa, stagnacja czy zagrożenie?*, „Kultura i Edukacja” 2012, nr 4(90).
- Ratke-Majewska A., *Przywództwo polityczne we współczesnych demokracjach Ameryki Łacińskiej. Hugo Chávez – wenezuelski przywódca na tle specyfiki latynoamerykańskiego modelu przewożenia*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2013, nr 38.
- Ratke-Majewska A., *The Politics of Memory in Post-Authoritarian Transitions: The Case of Chile*, [w:] Marszałek-Kawa J., Piechowiak-Lamparska J., Ratke-Majewska A. i in., *The Politics of Memory in Post-Authoritarian Transitions, Volume One: Case Studies*, Newcastle upon Tyne 2017.
- Rekś M., *Mit wielkiej historii i jego rola w kształtowaniu tożsamości narodowej*, [w:] *Mity polityczne i stereotypy w pamięci zbiorowej społeczeństwa*, red. E. Ponczek, A. Sepkowski, M. Rekś, Łódź 2015.
- Siewierska-Chmaj A., *Mity w polityce. Funkcje i mechanizmy aktualizacji*, Warszawa 2016.
- Simón Bolívar y San Martín, los Libertadores, Hipernova.cl, [online] <http://www.hipernova.cl/LibrosResumidos/Historia/LibertadoresSudamerica/BolivarYSanMartin.html>, 16 I 2018.
- Spyra J., *Krótkie dzieje Ameryki Łacińskiej*, [w:] *Dzieje kultury latynoamerykańskiej*, red. M.F. Gawrycki, Warszawa 2009.
- Stępnik A., *Mity w wiązaniu narracji historycznej*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2015, vol. 34, nr 3, <http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2015.026>.
- Szabelska A., *Claude Lévi-Strauss i strukturalna analiza mitu a przyczynek do badań kognitywnych*, „Via Mentis” 2012, vol. 1, nr 1.
- Szacka B., *Czas przeszły, pamięć, mit*, Warszawa 2006.
- Trzecznińska P., *Łemkowszczyzna zapamiętana. Opowieści o przeszłości i przestrzeni*, Kraków 2013.
- Vasyuta O., *Mit jako fenomen współczesnej polityki*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy, Nauki Społeczne” 2012, nr 1.
- Waniek D., *Mity założycielskie – mity polityczne. Ich znaczenie w procesie kształtowania współczesnych podziałów społecznych*, „Państwo i Społeczeństwo” 2011, vol. XI, nr 4.
- Witkowska A., *Słowiański mit początku*, „Pamiętnik Literacki” 1969, vol. 60, nr 2.
- Zowczak M., *Mit bohaterski jako opowieść o granicach ludzkich możliwości*, „Etnografia Polska” 1984, vol. 28, z. 2.

Dr Anna RATKE-MAJEWSKA – doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, adiunkt w Instytucie Politologii Uniwersytetu Zielonogórskiego; w latach 2013-2016 wykonawca projektu badawczego *Polityka pamięci jako element kształtowania nowej tożsamości w czasie tranzytacji z systemu autorytarnego* finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki. W centrum jej zainteresowań badawczych znajduje się przede wszystkim problematyka polityki pamięci, tożsamości politycznej, stosunków polsko-latynoamerykańskich oraz sytuacji wewnętrznej wybranych państw Latynoameryki i Półwyspu Iberyjskiego.